

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ГІЧОВА НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 65.011:005.934

**ДІАГНОСТИКА ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній металургійній академії України Міністерства освіти і науки України (м. Дніпропетровськ).

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Довбня Світлана Борисівна,
Національна металургійна академія України
Міністерства освіти і науки України
(м. Дніпропетровськ),
завідувач кафедри економіки промисловості.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ілляшенко Сергій Миколайович,
Сумський державний університет,
завідувач кафедри маркетингу

кандидат економічних наук
Баранець Ганна Валеріївна,
Дніпродзержинський державний технічний
університет,
доцент кафедри фінансів

Захист відбудеться «__» липня 2010 р. о __ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.080.01 в Національному гірничому університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 19, ауд. 410.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного гірничого університету за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 19.

Автореферат розісланий «__» червня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.М. Дереза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування ринкових відносин в Україні та необхідність існування підприємств у жорстких умовах світового та вітчизняного конкурентного середовища суттєво ускладнюють їх функціонування та обумовлюють необхідність забезпечення їх економічної безпеки на всіх стадіях життєвого циклу. Світова фінансова криза та її вплив на стан національної економіки призвели до загострення негативних явищ у фінансовій, комерційній, виробничій та інших сферах діяльності вітчизняних підприємств, більшість з яких опинилися у стані глибокої економічної кризи. Тому необхідність впровадження ефективної антикризової програми, спрямованої на підвищення економічної безпеки підприємства, набуває значної актуальності в сучасних умовах господарювання. Окремим важливим питанням постає діагностика економічної безпеки підприємства, яка визначає необхідність та характер подальших антикризових заходів.

Останнє десятиріччя проблемам антикризового управління та забезпечення економічної безпеки підприємства як в аспекті досягнення фінансової стійкості, так і сталого інноваційного розвитку підприємства приділяється увага з боку таких вчених-економістів як О.І. Амоша, Є.М. Андрущак, Г.В. Баранець, Л. Бартон, М.А. Бендіков, І.А. Бланк, В.М. Геєць, Г. Даулінг, С.Б. Довбня, В.Я. Захаров, С.М. Ілляшенко, К.Ф. Ковальчук, Г.В. Козаченко, Л.О. Лігоненко, Н.М. Літвін, І.О. Макаренко, В.П. Мартиненко, Н.А. Нікіфорова, Е. О'Хіггінс, В.П. Савчук, В.І. Саллі, А.А. Сергєєв, Т.Г. Сухорукова, О.О. Терещенко, Е.М. Трененков, А.М. Турило, Х. Фостер, Р. Хіт, І.І. Циглик, Ю.С. Шембель, В.В. Шликов та інших. Разом з тим дискусійними залишаються важливі питання щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства, виділення та оцінки окремих її складових, а також формування відповідної системи індикаторів. В методичному плані недостатньо пророблені питання об'єктивного визначення значущості як окремих індикаторів, так і складових економічної безпеки підприємства при оцінці інтегрального її рівня, інформаційно-методичного забезпечення діагностики економічної безпеки з урахуванням галузевої приналежності підприємства, ідентифікації стану підприємства в залежності від значень окремих складових його економічної безпеки. Крім того в більшості розглянутих методичних підходів до діагностики економічної безпеки оцінюється поточний її рівень, але залишаються поза увагою перспективи подальшого розвитку підприємства, його життєздатність у довгостроковій перспективі. Наявність вище зазначених проблем суттєво обмежує можливість практичного використання існуючого методичного інструментарію та обумовлює необхідність вдосконалення теоретичної та методичної бази діагностики економічної безпеки підприємства, а також обґрунтування напрямів щодо підвищення її рівня.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дисертаційній роботі використані результати досліджень, виконаних автором за планом науково-дослідних робіт Національної металургійної академії України. В роботі за темою: «Дослідження причин і факторів кризового положення

підприємств і розробка методів антикризового менеджменту» (номер державної реєстрації 0102U000367, 2007 р.) здобувач провела систематизацію факторів кризи підприємства та обґрунтувала необхідність застосування комплексного ієрархічного підходу до визначення рівня його економічної безпеки. Також в роботі за темою «Дослідження процесів теплової переробки біомаси, вугілля, вапнякової сировини у щільному та зваженому шарі з метою поліпшення екологічного стану та економії викопного палива» (номер державної реєстрації Г007G10009, 2009 р.) здобувач обґрунтувала необхідність удосконалення методичного підходу до оцінки економічної ефективності впровадження екологічно безпечних та енергозберігаючих технологій і дослідила їх вплив на рівень сировинно-енергетичної та екологічної складових економічної безпеки металургійного підприємства.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є вдосконалення теоретичних та методичних підходів до визначення економічної безпеки підприємства, формування комплексної системи її діагностики на металургійних підприємствах та обґрунтування напрямів щодо її підвищення.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішені такі задачі:

- уточнено визначення економічної безпеки підприємства;
- обґрунтована класифікація криз підприємства та факторів, що їх обумовлюють;
- проведена класифікація та аналіз методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства та визначені напрями подальшого їх розвитку;
- розроблено систему індикаторів економічної безпеки підприємства по окремих її складових;
- сформовано комплексну систему діагностики економічної безпеки підприємства з використанням інтегральної оцінки;
- обґрунтовано граничні галузеві значення індикаторів економічної безпеки металургійних підприємств та на цій основі проведено діагностику їх економічної безпеки та обґрунтовано можливі напрями щодо її підвищення.

Об'єктом дослідження є процес діагностики економічної безпеки підприємства як складової системи антикризового управління.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні підходи до діагностики економічної безпеки підприємства та обґрунтування напрямів щодо її підвищення.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою проведених у дисертаційній роботі досліджень стали загальні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо питань кризи, антикризового управління та діагностики економічної безпеки підприємства. У роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: наукова абстракція та порівняння – для визначення сутності економічної безпеки підприємства в аспекті антикризового управління; узагальнення, систематизація та критичний аналіз – для виділення різних класів методик діагностики кризового стану та економічної безпеки підприємства, визначення їх недоліків та переваг; аналіз та синтез – для виділення поточного,

тактичного та стратегічного рівнів економічної безпеки та визначення на їх базі інтегрального показника економічної безпеки підприємства; метод деталізації – для визначення складових тактичної та стратегічної безпеки підприємства; метод економіко-математичного моделювання – при формуванні комплексної системи діагностики економічної безпеки підприємства; логічний метод – для дослідження причинно-наслідкового зв'язку факторів кризи підприємства та характеру їх впливу на рівень його економічної безпеки; експертно-аналітичний метод – для кількісної оцінки значущості індикаторів окремих складових економічної безпеки підприємства при визначенні загальних їх рівнів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному.

Удосконалено:

- методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємства, який, на відміну від існуючих, передбачає використання розробленої тримірної моделі її діагностики за горизонтами управління та виділення таких понять як поточна безпека (наявність платоспроможності), тактична безпека (здатність підприємства ефективно використовувати ресурси в процесі основної діяльності) та стратегічна безпека (наявність економічного потенціалу) підприємства;
- систему індикаторів економічної безпеки підприємства, яка, на відміну від існуючих, поряд із традиційними показниками фінансової та виробничо-господарської діяльності підприємства включає інші показники, які є оригінальними для оцінки економічної безпеки підприємства;
- механізм визначення значущості індикаторів при оцінці загального рівня окремих складових економічної безпеки підприємства, який, на відміну від існуючих, передбачає експертно-аналітичний підхід, що базується на аналітично обґрунтованих трьох критеріях важливості індикаторів: дотримання принципу безумовності, винятковості та прямого впливу індикатора на результуюче значення відповідної складової економічної безпеки підприємства;
- методичний підхід до ідентифікації стану підприємства, який, на відміну від існуючих, включає розроблений тримірний класифікатор станів підприємства в залежності від комбінації інтервальних значень поточної, тактичної та стратегічної безпеки;
- метод формування інтегрального показника економічної безпеки підприємства, який, на відміну від існуючих, базується на обґрунтованому принципі встановлення значущості та взаємозв'язку трьох основних складових безпеки підприємства: першочерговим є забезпечення платоспроможності (поточної безпеки), при підвищенні якої зростає значущість загального показника ефективності використання ресурсів (тактичної безпеки) та показника економічного потенціалу підприємства (стратегічної безпеки).

Дістали подальший розвиток:

- понятійно-категорійний апарат, зокрема уточнено визначення економічної безпеки підприємства як стану, протилежного кризи, який визначається здатністю підприємства до ефективного функціонування у теперішній час та успішного розвитку в майбутньому, що, на відміну від існуючих підходів, передбачає визначення стану економічної безпеки підприємства як кінцевої мети антикризового управління, а діагностики її рівня – як першочергового етапу антикризового менеджменту;
- класифікація криз підприємства шляхом розмежування існуючих класифікаційних ознак кризи за їх здатністю відображати характерні особливості кризи як явища (системна або часткова криза; криза ліквідності, рентабельності або стратегічна криза; довгострокова, середньострокова або короткострокова криза) або її причин (зовнішні та внутрішні, прогнозовані та непередбачені, регульовані та нерегульовані, галузеві та загальногосподарські, тощо);
- методико-інформаційне забезпечення оцінки рівня економічної безпеки підприємства шляхом розробки обґрунтованої сукупності граничних галузевих значень відповідних індикаторів на базі дослідження специфіки та результатів роботи вітчизняних металургійних підприємств, що, на відміну від існуючих у науковій літературі розрізнених граничних значень поодиноких індикаторів економічної безпеки, являє собою цілісну базу порівняння індикаторів економічної безпеки підприємства, враховуючи його галузеву приналежність.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблений тримірний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства дозволяє оцінити не тільки поточну життєздатність підприємства, але також визначити його середньострокову економічну стійкість та потенціал подальшого розвитку. Розроблені методичні рекомендації щодо діагностики економічної безпеки підприємства доведені до рівня конкретної методики та впроваджені в господарську діяльність вітчизняних промислових підприємств, зокрема металургійного заводу ВАТ «Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського» (акт впровадження від 24.04.2008), трубного заводу ВАТ «Дніпрометалопром» (акт впровадження від 22.10.2008). Також результати дослідження використовуються у навчальному процесі Національної металургійної академії України (акт впровадження від 10.06.09).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним дослідженням автора, в якому викладені результати вирішення наукових задач діагностики економічної безпеки підприємства та обґрунтування напрямів щодо її підвищення. Усі результати наукових досліджень, одержані безпосередньо здобувачем, відображені в опублікованих працях. Внесок автора в опубліковані у співавторстві роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інвестиційні та інноваційні процеси в промисловості»

(м. Дніпропетровськ, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові ринки та інститути» (м. Харків, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства» (м. Севастополь, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Управлінські аспекти підвищення національної конкурентоспроможності» (м. Сімферополь, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення корпоративного управління: міжнародний досвід та вітчизняна практика» (м. Харків, 2009).

Публікації. Основні результати наукових досліджень опубліковані у 14 роботах, з них: 7 статей у наукових фахових виданнях, 7 публікацій тез доповідей науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій 4 д. а., з яких здобувачеві належить 3,3 д. а.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи налічує 299 сторінок друкованого тексту, що містить 18 рисунків, 22 таблиці, з яких 13 займають 20 повних сторінок, список використаних джерел зі 198 найменувань (на 19 сторінках), 17 додатків (на 70 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У дисертаційній роботі вдосконалено теоретичні та методичні підходи до визначення економічної безпеки підприємства, розроблена комплексна система тримірної її діагностики.

У першому розділі «Теоретичні основи економічної безпеки та антикризового управління підприємством» проведено систематизацію та аналіз теоретико-методичних аспектів антикризового управління та діагностики економічної безпеки підприємства, а також визначено її місце в системі антикризового менеджменту.

Аналіз та узагальнення існуючих у науковій літературі поглядів на сутність кризи підприємства дозволяє визначити її як стан підприємства, що викликаний загостренням внутрішніх і зовнішніх протиріч та ставить під загрозу його існування як цілісної системи в поточний час або в певній часовій перспективі. Криза на підприємстві може бути обумовлена багатьма факторами та мати різні форми прояву, що і визначає характер необхідних антикризових заходів. Дослідження та аналіз існуючих в науковій літературі класифікацій криз підприємства дозволили дійти висновку, що більшість з їх класифікаційних ознак характеризують відмітні риси скоріше не самої кризи, а її причин або факторів. Тому в роботі обґрунтована необхідність чіткого розмежування існуючих класифікаційних ознак кризи відповідно до їх здатності відобразити характерні особливості кризи як явища (системна або

часткова криза; криза ліквідності, рентабельності або стратегічна криза, інші) або її причин (зовнішні та внутрішні, прогнозовані та непрогнозовані, регульовані та нерегульовані, галузеві та загальногосподарські, тощо). Дослідження та систематизація галузевих факторів кризи металургійних підприємств України дозволили виявити певні передумови фінансової, виробничо-технічної, сировинної та комерційної кризи в металургійній галузі.

Необхідно відзначити, що антикризове управління підприємством повинне бути націлене не тільки на ліквідацію наслідків існуючої кризи, але перш за все її ідентифікацію на ранній стадії та запобігання кризовим явищам (забезпечення успішного розвитку підприємства), що можливо лише при досягненні певної економічної стійкості підприємства, тобто високого рівня його життєздатності. До того ж криза – це системне явище і її подолання потребує не лише усунення певних ризиків та загроз, але й еволюції всієї господарської системи підприємства як окремого цілого та як складової макросередовища. Отже антикризове управління повинне бути спрямоване на підвищення (збереження високого рівня) економічної безпеки підприємства. Тобто антикризовий менеджмент доцільно розглядати як управління економічною безпекою підприємства, яка є об'єктом його впливу.

Розгляд економічної безпеки в аспекті антикризового управління передбачає її визначення як стану, протилежного кризі, який досягається при найбільш ефективному використанні ресурсів підприємства, а також відповідності напряму його розвитку основним тенденціям зовнішнього середовища. Таке визначення економічної безпеки підприємства дозволяє конкретизувати цілі й задачі її діагностики, які полягають у систематизованому дослідженні симптомів кризи за різними її видами.

Відповідно до вище зазначеного антикризове управління повинне починатися з діагностики економічної безпеки підприємства, що є найбільш відповідальним етапом антикризового менеджменту.

Дослідження існуючих методик діагностики економічної безпеки та кризового стану підприємства дозволяє виділити три основні їх класи (рис. 1).

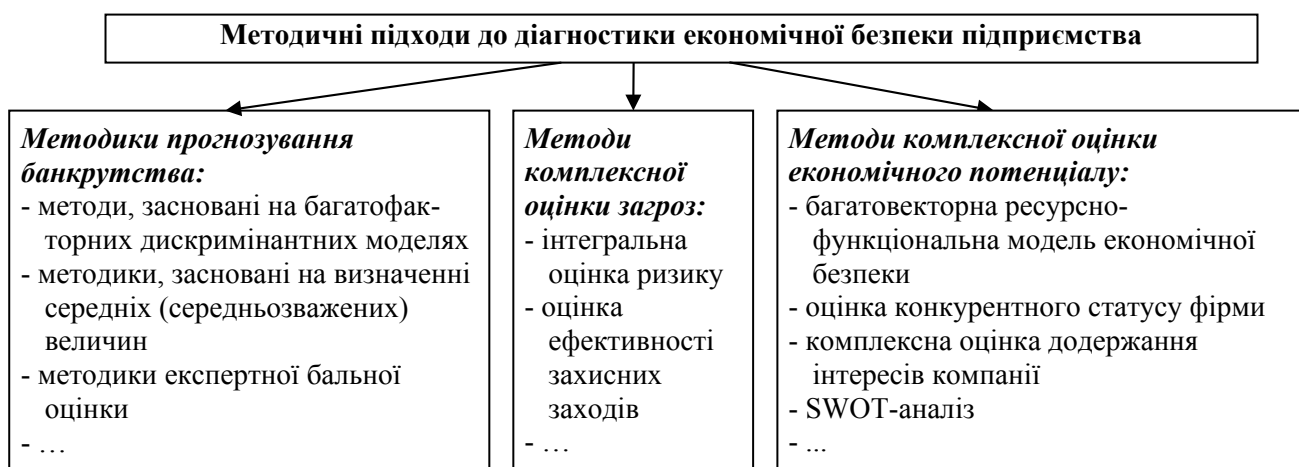

Рис. 1. Класифікація методичних підходів до діагностики економічної безпеки підприємства

Аналіз як окремих методик, так і їх груп дозволив виявити певні недоліки, які суттєво обмежують можливість їх використання. Зокрема методичні підходи, засновані на прогнозуванні банкрутства, враховують здебільшого фінансові ризики та дозволяють виявити кризу, як правило, на останній, найтяжчій її стадії. Методи комплексної оцінки загроз спрямовані, здебільшого, на дослідження загроз і ризиків, не враховуючи при цьому виробничого потенціалу, ресурсної забезпеченості та конкурентоспроможності підприємства, отже унеможливають ідентифікацію стратегічної кризи. Необхідно відзначити, що найдоцільнішим є використання класу методик, що базуються на визначенні економічного потенціалу підприємства, та разом із загрозами і ризиками дозволяють оцінити сильні сторони й можливості підприємства. Однак недоліки окремих методик цього класу, а саме недосконалість механізму оцінки окремих складових економічної безпеки підприємства, визначення їх значущості при оцінці загального рівня безпеки та інші свідчать про недосконалість відповідної методичної бази та необхідність формування комплексної системи діагностики економічної безпеки підприємства, адекватної сучасним умовам господарювання.

У другому розділі «Формування тримірної діагностики економічної безпеки підприємства» запропоновано та науково обґрунтовано тримірний підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємства, а також розроблено відповідні методичні рекомендації.

Систематизація факторів банкрутства як основної загрози життєдіяльності підприємства дозволила зробити висновок, що певні фактори, що носять прихований характер у теперішній час, можуть призвести до загибелі підприємства в майбутньому. Таким чином економічну безпеку підприємства слід розглядати відносно певного часового інтервалу та розрізняти такі поняття як поточна безпека, тобто відсутність явних симптомів банкрутства, та економічна стійкість у середньостроковій та довгостроковій перспективі. У роботі запропоновано виділяти наступні рівні економічної безпеки підприємства: поточна безпека, тактична безпека та стратегічна безпека.

Відповідно до запропонованого підходу, сутність поточної безпеки підприємства полягає у відсутності загроз, здатних призвести до припинення його життєдіяльності в даний момент часу, тобто відсутності явних симптомів банкрутства. Рівень поточної безпеки підприємства визначається як інтегральна оцінка його платоспроможності (фінансово-економічного стану). Поточна безпека полягає у відсутності симптомів кризи ліквідності (фінансової кризи).

Тактична безпека підприємства характеризує його здатність до відтворення, що досягається при певному рівні ефективності використання ресурсів підприємства. Вона характеризується відсутністю симптомів кризи рентабельності. В межах тактичної безпеки доцільно виділити:

- виробничо-технічну складову, що визначається ефективністю використання основних фондів, енергетичних і сировинних ресурсів;
- інтелектуально-кадрову, яка характеризується ефективністю використання трудових ресурсів;

- комерційну, яка визначається надійністю основних комерційних контрагентів підприємства (постачальників і споживачів).

Сутність стратегічної безпеки полягає у здатності підприємства до подальшого розвитку та успішного функціонування. Вона визначається рівнем економічного потенціалу підприємства, ступенем відповідності результатів роботи підприємства основним макроекономічним тенденціям та характеризується відсутністю симптомів стратегічної кризи. Запропоновані такі складові стратегічної безпеки:

- ринкова, яка відображає конкурентне положення підприємства на ринку;
- соціальна, яка характеризує інтелектуально-кадровий потенціал підприємства;
- інноваційно-технологічна, котра характеризує рівень науково-технологічного розвитку та технічної оснащеності підприємства;
- сировинна й енергетична, що відображає забезпеченість підприємства сировинними й енергетичними ресурсами;
- екологічна, що характеризує здатність підприємства до здійснення виробничо-господарської діяльності згідно з екологічними нормами.

Відповідно до тримірного підходу, загальний рівень економічної безпеки підприємства визначається як інтегральна оцінка поточного, тактичного та стратегічного рівнів (рис. 2).

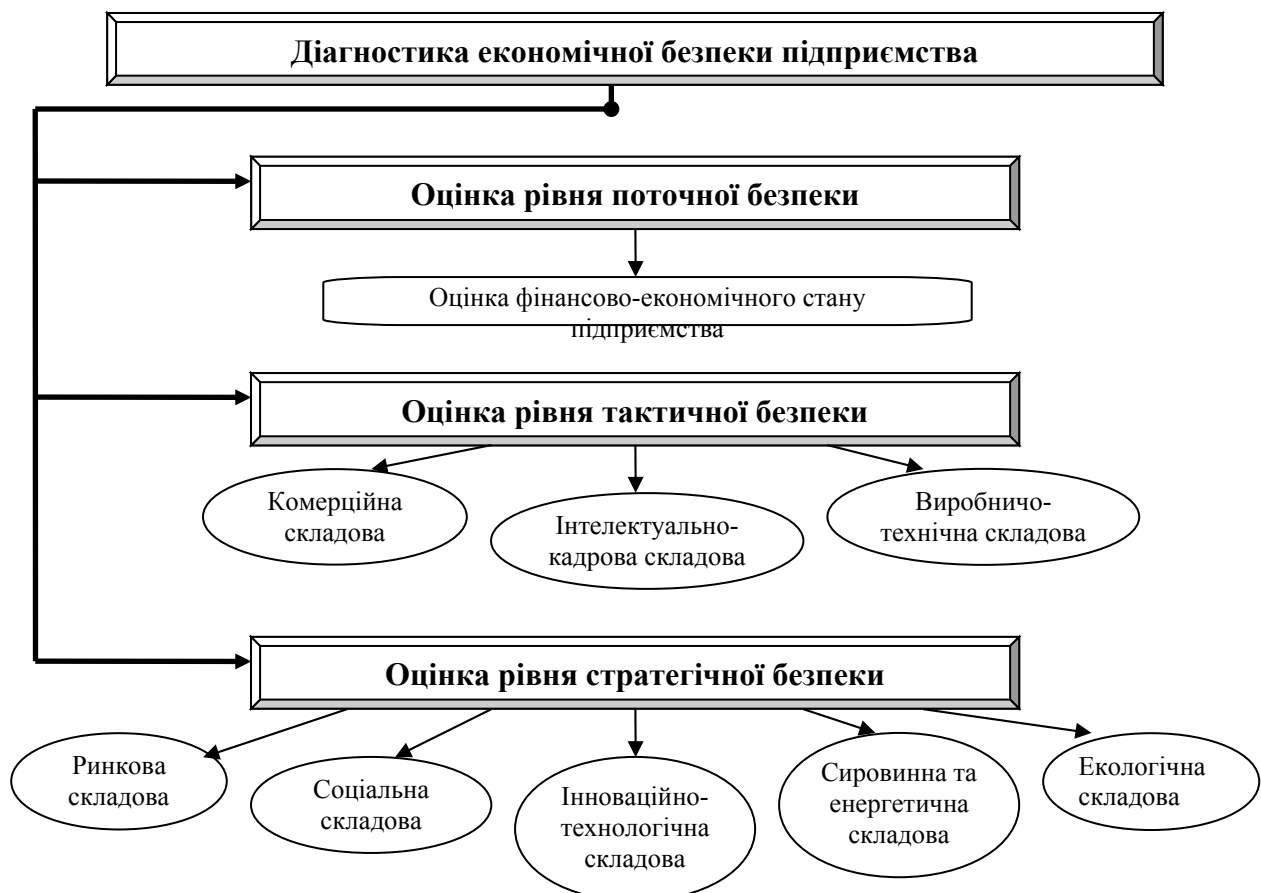

Рис. 2. Структура діагностики економічної безпеки підприємства

В роботі обґрунтована система індикаторів економічної безпеки

підприємства (табл. 1), яка є результатом систематизації існуючих в науковій літературі та практиці техніко-економічних і фінансових показників та доповнення їх такими оригінальними індикаторами, як: загальний показник платоспроможності споживачів; співвідношення темпів зміни обсягів виробництва на підприємстві і в межах галузі; показник забезпеченості підприємства власним ресурсами; коефіцієнти енергетичної та сировинної безпеки підприємства.

Таблиця 1

Система індикаторів економічної безпеки підприємства

№ п/п	Індикатори економічної безпеки підприємства	Галузеві граничні значення	Значущість	
			індикатора	складової
1	2	3	4	5
Поточна безпека				
1	Коефіцієнт фінансування	≤1	0,138	-
2	Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	≥0,8	0,069	
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	≥0,2	0,138	
4	Коефіцієнт покриття	≥1,5	0,138	
5	Темп росту частки запасів у сумі оборотних активів	≤1	0,069	
6	Рентабельність продажів, %	≥9	0,138	
7	Рентабельність активів, %	≥13	0,103	
8	Коефіцієнт достатності грошового потоку від операційної діяльності	≥1	0,138	
9	Коефіцієнт оборотності оборотних активів: металургійні комбінати та заводи з повним металургійним циклом прості металургійні заводи	≥3,1 ≥5	0,069	
Тактична безпека				
<i>Виробничо-технічна складова</i>				
10	Фондовіддача	≥6,1	0,250	0,60
11	Рівень завантаження проектних потужностей, %: доменне виробництво сталеплавильне прокатне	95 80-90 75-85	0,250	
12	Питома витрата сировинних ресурсів, т/т: залізородної сировини на тонну чавуну металошихти на тонну сталі сталі на тонну прокату	1,5 1,1 1,05	0,250	
13	Питома витрата енергоресурсів, т.у.п./т: металургійні комбінати заводи з повним металургійним циклом заводи з неповним металургійним циклом прості металургійні заводи	1,2-1,6 0,8-1 0,2-0,6 0,012-0,1	0,250	
<i>Інтелектуально-кадрова складова</i>				
14	Продуктивність праці, т/люд. у рік	230	0,570	0,10
15	Співвідношення темпів зростання виручки та ФОП	≥1	0,430	
<i>Комерційна складова</i>				
16	Ступінь залежності підприємства від постачальників, %	30	0,136	0,30
17	Показник надійності постачальників	1	0,182	
18	Ступінь залежності підприємства від споживачів, %	20	0,136	
19	Загальний показник платоспроможності споживачів	1	0,182	
20	Коефіцієнт своєчасності розрахунків за реалізовану продукцію	1	0,136	
21	Співвідношення темпів зростання виручки і дебіторської заборгованості	≥1	0,046	
22	Показник дотримання якості виробленої продукції	1	0,182	
Стратегічна безпека				
<i>Ринкова складова</i>				
23	Співвідношення темпів зміни обсягів виробництва на підприємстві і в межах галузі	≥1	0,143	0,20
24	Показник конкурентної переваги підприємства	1	0,571	

25	Темп зміни частки ринку підприємства	≥ 1	0,286	
<i>Соціальна складова</i>				
26	Частка співробітників з вищою освітою, %	≥ 35	0,250	0,20
27	Показник досвіду роботи (частка персоналу з досвідом роботи більше 2-х років у загальній його чисельності), %	≥ 90	0,333	
28	Плинність кадрів, %	≤ 5	0,333	
29	Рівень оплати праці на підприємстві	1	0,084	
<i>Інноваційно-технологічна складова</i>				
30	Ступінь зносу основних виробничих фондів, %	≤ 35	0,444	0,25
31	Частка НДДКР у загальному обсязі виручки	0,05	0,112	

1	2	3	4	5
32	Рівень технологічного розвитку підприємства	1	0,444	
<i>Сировинна й енергетична складова</i>				
33	Забезпеченість підприємства власними ресурсами	1	0,500	0,25
34	Коефіцієнт енергетичної безпеки	≤1	0,250	
35	Коефіцієнт сировинної безпеки	≤1	0,250	
<i>Екологічна складова</i>				
36	Ступінь забруднення навколишнього середовища	1	0,800	0,10
37	Показник природоохоронної діяльності підприємства	0,07	0,200	

Згідно з розробленим методичним підходом, значення поточної безпеки підприємства (Π) визначається як середньозважене співвідношення фактичних та граничних значень відповідних індикаторів.

$$\Pi = \frac{\sum_{i=1}^n Z_i \times \left(\frac{K_i}{N_i}\right)^l}{\sum_{i=1}^n Z_i}, \quad (1)$$

де Z_i – коефіцієнт значущості i -го індикатора поточної безпеки підприємства;

K_i – фактичне значення i -го індикатора поточної безпеки;

N_i – граничне значення i -го індикатора поточної безпеки;

n – кількість індикаторів поточної безпеки;

$l = \begin{cases} (1) - \text{при прямопропорційному зв'язку між значенням індикатора і рівнем поточної безпеки;} \\ (-1) - \text{при оберненопропорційному зв'язку між значенням індикатора і рівнем поточної безпеки;} \end{cases}$

Аналогічним чином визначається рівень окремої складової тактичної та стратегічної безпеки підприємства.

Загальне значення тактичної безпеки (T) визначається як середньозважена оцінка окремих її складових.

$$T = \frac{\sum_{j=1}^m G_j \times O_j}{\sum_{j=1}^m G_j}, \quad (2)$$

де O_j – j -та складова тактичної безпеки підприємства;

G_j – коефіцієнт значущості j -ої складової тактичної безпеки;

m – кількість складових тактичної безпеки.

Аналогічним чином визначається рівень стратегічної безпеки (C).

Підприємство знаходиться у стані економічної безпеки, якщо рівень поточної, тактичної та стратегічної безпеки дорівнює або більше 1.

На базі тримірного підходу розроблений класифікатор можливих станів підприємства (система характеристик підприємства) в залежності від різних комбінацій значень його поточної, тактичної та стратегічної безпеки. Класифікатор дозволяє прийняти об'єктивне рішення щодо економічного стану підприємства, виявити основні області ризику та визначити адекватні напрями антикризових заходів.

Запропонований методичний підхід передбачає також визначення інтегрального рівня економічної безпеки як середньозваженого значення

поточної, тактичної та стратегічної складових (формула (3)).

$$EB = \frac{(1) \times П + (П) \times T + (П \times T) \times C}{(1) + (П) + (П \times T)}, \quad (3)$$

де EB – рівень економічної безпеки підприємства;
 (1) , $(П)$, $(П \times T)$ – коефіцієнти значущості поточної, тактичної та стратегічної безпеки відповідно.

Підхід до оцінки значущості поточної, тактичної та стратегічної безпеки при визначенні загального рівня економічної безпеки підприємства обґрунтовується виходячи з їх сутності. Підприємство має, в першу чергу, забезпечити свою платоспроможність (необхідний рівень поточної безпеки). Тобто економічна безпека підприємства безпосередньо залежить від рівня його поточної безпеки і значущість показника $П$ дорівнює 1. Оскільки відволікання коштів на подальше освоєння виробничих потужностей та вдосконалення організації виробничо-господарської системи можливе та доцільне при забезпеченні необхідного рівня платоспроможності, значущість тактичної безпеки підприємства визначається станом його поточної безпеки і дорівнює значенню $П$. Наявність високого потенціалу розвитку, а також його подальше нарощення буде мати сенс, якщо підприємство зможе забезпечити раціональне використання економічного потенціалу (наявних ресурсів) у теперішній час. Тому значущість стратегічної безпеки залежить від досягнутого рівня поточної та тактичної стійкості і дорівнює величині $(П \times T)$.

Наведена в табл. 2 шкала оцінок рівня економічної безпеки підприємства сформована в результаті узагальнення та адаптації до розробленої методики існуючих оцінних шкал найбільших рейтингових агентств країн СНД та світу.

Таблиця 2

Шкала оцінок загального рівня економічної безпеки підприємства

Значення показника а EB	Рівень економічної безпеки	Коротка характеристика стану підприємства
0-0,25	Надто низький	Підприємство є неплатоспроможним. Вкрай необхідне проведення санації, однак її успіх здебільшого сумнівний.
0,25-0,50	Низький	Високий ризик втрати платоспроможності. Підприємство відрізняється низькою фінансовою стійкістю і недостатньою ефективністю основної діяльності.
0,50-0,75	Нестійкий	Платоспроможність нестійка, як правило, через високу чутливість підприємства до умов макросередовища або залежність від зовнішніх джерел фінансування. Необхідна реалізація антикризових заходів у відповідному напрямку.
0,75-0,95	Задовільний	Підприємство є платоспроможним, однак результати його діяльності відрізняються нестабільністю. Реалізація антикризових заходів повинна бути спрямована на підвищення рівня відповідних складових економічної безпеки.
0,95-1,00 і більше	Високий	Підприємство знаходиться у стані абсолютної безпеки. Антикризове управління може бути обмежене аналізом рівня економічної безпеки, визначенням пріоритетних напрямків подальшого розвитку підприємства.

У третьому розділі «Діагностика економічної безпеки металургійних підприємств та напрями щодо її підвищення» на підставі аналізу металургійної галузі України, дослідження специфіки виробничо-господарської й фінансової діяльності металургійних підприємств розроблена та обґрунтована сукупність граничних галузевих значень індикаторів економічної безпеки (табл.

1), що дозволяє виконати конкретну кількісну оцінку та визначити стан економічної безпеки підприємства металургійної галузі.

З метою забезпечення об'єктивності визначення коефіцієнтів значущості індикаторів при оцінці загального рівня окремих складових економічної безпеки металургійних підприємств розроблено експертно-аналітичний метод, який базується на запропонованих автором трьох критеріях важливості: дотримання принципу безумовності, який полягає в тому, що позитивна зміна значення індикатора сприяє підвищенню відповідної складової безпеки підприємства без будь-яких додаткових умов; наявність прямого впливу індикатора на результуюче значення відповідної складової безпеки; дотримання принципу винятковості, яке полягає в тому, що істотне відхилення фактичного значення індикатора від граничного взагалі виключає можливість існування безпеки в межах відповідної складової. Кожному з індикаторів в межах певної складової початково проставляється один бал. Відповідність індикатора критерію важливості додає йому ще один бал. Значущість окремого індикатора визначається як питома вага його підсумкового балу у загальній сумі балів всіх індикаторів відповідної складової економічної безпеки.

Розроблений інструментарій діагностики економічної безпеки підприємства доведений до рівня конкретної методики та впроваджений на металургійних підприємствах України. Зокрема проведена діагностика рівня економічної безпеки ВАТ «ДМЗ ім. Петровського» та трубного заводу ВАТ «Дніпрометалопром» за результатами роботи 2006 року (табл. 3).

Таблиця 3

Діагностика економічної безпеки металургійних підприємств

Рівень безпеки	ДМЗ ім. Петровського		Дніпрометалопром	
	Звітний період	Прогнозний період	Звітний період	Прогнозний період
Поточна	0,26	1,13	0,30	0,71
Тактична	0,87	0,97	0,71	0,75
Стратегічна	0,66	1,00	0,69	0,69
Економічна безпека	0,43	1,03	0,44	0,72

Факторний аналіз рівня економічної безпеки розглянутих підприємств показав необхідність пошуку варіантів зниження собівартості продукції, зокрема матеріальних витрат, а також підвищення ринкової стійкості та інноваційно-технологічного потенціалу підприємств. В якості можливих напрямів підвищення економічної безпеки в роботі була розглянута програма виробничо-технічної реконструкції ДМЗ ім. Петровського, а також оптимізація закупівель листового прокату для «Дніпрометалопром», що дозволить суттєво знизити собівартість продукції та підвищити рентабельність роботи підприємств. З урахуванням антикризових заходів визначені прогностичні значення показників економічної безпеки відповідних підприємств, які свідчать про істотне підвищення її рівня (табл. 3).

Діагностика економічної безпеки ВАТ «ДМЗ ім. Петровського» та ВАТ «Дніпрометалопром» дозволила зробити висновок, що основною проблемою в роботі металургійних підприємств є низький рівень їх поточної безпеки. Внаслідок чого була проведена оцінка рівня поточної безпеки восьми металургійних підприємств України в динаміці за 2004-2008 роки, результати

якої показали значний контраст фінансово-економічних результатів роботи підприємств (табл. 4). У галузі, головним чином, функціонують або високорентабельні успішні підприємства, або підприємства, що перебувають у важкому фінансовому становищі. Як правило, недостатні значення мають такі індикатори поточної безпеки: коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел, рентабельність продажів, коефіцієнт достатності грошового потоку.

Таблиця 4

Оцінка поточної безпеки металургійних підприємств

Підприємство	Рівень поточної безпеки				
	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Арселор Міттал Стіл Кривий Ріг	4,22	4,63	3,91	3,31	2,44
ММК ім. Ілліча	2,89	2,38	1,14	1,64	2,16
Донецький МЗ	0,72	0,8	0,92	0,96	1,12
ДМК ім. Дзержинського	0,47	0,71	0,74	0,76	0,61
Єнакіївський МЗ	0,29	0,24	0,47	0,49	0,54
Дніпрометалопром	0,19	0,69	0,3	0,61	0,50
Алчевський МК	0,54	0,75	0,58	0,61	0,47
ДМЗ ім. Петровського	-0,17	0,16	0,26	0,36	0,00

Проведені розрахунки свідчать про об'єктивність і достовірність розробленого методичного підходу та можливість його застосування в якості адекватного сучасним умовам господарювання інструменту діагностики економічної безпеки вітчизняних промислових підприємств, зокрема металургійної галузі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведене вирішення актуальної наукової задачі – вдосконалення теоретичної та методичної бази діагностики економічної безпеки підприємства. Отримані такі наукові результати, сформульовані висновки та розроблені рекомендації.

1. В результаті дослідження наукових джерел виявлено, що криза підприємства викликана загостренням внутрішніх і зовнішніх протиріч та ставить під загрозу його існування як цілісної системи в поточний час або в певній часовій перспективі. Тому в діагностиці стану підприємства необхідна систематизована оцінка явних та прихованих (потенційних) ризиків і загроз.

Обґрунтована необхідність розмежування класифікації криз підприємства та класифікації факторів кризи. Систематизація галузевих факторів кризи металургійних підприємств України показала наявність симптомів фінансової, виробничо-технологічної, сировинної та комерційної кризи у цій галузі.

2. В результаті дослідження основних задач антикризового управління доведено, що антикризовий менеджмент необхідно розглядати як управління економічною безпекою підприємства. Таким чином економічну безпеку підприємства слід розуміти як стан, протилежний кризі, тобто здатність підприємства до ефективного функціонування у поточний час та успішного розвитку в майбутньому.

3. Класифікація існуючих у науковій літературі та практиці методик діагностики економічної безпеки підприємства дозволила виділити три їх

основні класи: методика оцінки ймовірності банкрутства, методи комплексної оцінки загроз і методики, засновані на оцінці економічного потенціалу підприємства. Аналіз окремих методик та їх класів в цілому показав, що існуюча методична база діагностики економічної безпеки підприємства потребує вдосконалення: діагностику необхідно спрямувати на визначення саме ознак кризи підприємства, потрібне формування інтегрального показника економічної безпеки та механізму інтерпретації стану підприємства в залежності від значення інтегрального показника економічної безпеки, відповідна методика повинна передбачати чітке визначення значущості окремих індикаторів економічної безпеки при оцінці загального її рівня.

4. Обґрунтовано, що фінансово-економічна стійкість, відсутність якої є передумовою банкрутства підприємства, є основним, першорядним оцінним критерієм рівня його економічної безпеки. Систематизація різних факторів банкрутства підтвердила існування загроз, які мають відстрочений вплив на життєздатність підприємства. У зв'язку з чим економічну безпеку підприємства слід визначати відносно певного часового горизонту та розрізняти такі поняття як поточна, тактична та стратегічна безпека підприємства. Таким чином, запропонований тримірний підхід до визначення економічної безпеки підприємства, який передбачає діагностику поточної, тактичної та стратегічної безпеки як її складових. На відміну від інших підходів, виділення трьох рівнів безпеки забезпечує можливість оцінки життєздатності підприємства в теперішній час та його економічної стійкості в середньостроковій та довгостроковій перспективі, диференціації оцінних критеріїв безпеки за цими трьома напрямками, що дозволяє сформуванню більш придатну, адекватну систему показників для визначення кожної зі складових безпеки.

5. Розкрито сутність:

- поточної безпеки як відсутності симптомів банкрутства, рівень якої слід визначати за допомогою інтегральної оцінки платоспроможності підприємства;
- тактичної безпеки як здатності підприємства до відтворення, яку необхідно оцінювати як ефективність використання ресурсів підприємства в процесі його основної діяльності;
- стратегічної безпеки як довгострокової економічної стійкості підприємства, що визначається положенням підприємства на ринку, забезпеченістю сировинними ресурсами, інноваційно-технологічним потенціалом та іншими параметрами.

Обґрунтовано, що необхідно виділяти такі складові тактичної безпеки підприємства: виробничо-технічна, інтелектуально-кадрова й комерційна; а також складові стратегічної безпеки: ринкова, соціальна, інноваційно-технологічна, сировинна й енергетична, екологічна.

6. Вдосконалено систему індикаторів економічної безпеки підприємства шляхом систематизації традиційних фінансових та техніко-економічних показників відповідно до їх здатності охарактеризувати поточну, тактичну чи стратегічну безпеку підприємства, а також доповнення їх іншими індикаторами. Зокрема в межах комерційної складової тактичної безпеки запропоновано використання загального показника платоспроможності

споживачів, що у сукупності з іншими показниками дозволяє отримати комплексну оцінку комерційних ризиків підприємства. В межах стратегічної безпеки запропоновано використання таких додаткових показників ринкової складової як співвідношення темпів зміни обсягів виробництва у галузі та на підприємстві, що дозволяє визначити відповідність виробничо-господарської діяльності підприємства загальним ринковим тенденціям. Сировинну й енергетичну складову запропоновано оцінювати за допомогою показника забезпеченості підприємства власними ресурсами та коефіцієнтів сировинної та енергетичної безпеки, які визначаються як добутки питомої витрати сировинного (енергетичного) ресурсу та індексу цін відповідного ресурсу.

7. Запропоновано експертно-аналітичний підхід до визначення значущості індикаторів в оцінці загального рівня окремих складових економічної безпеки підприємства, який базується на розроблених автором критеріях важливості індикаторів: дотримання принципу безумовності, винятковості та наявності прямого впливу індикатора на рівень відповідної складової економічної безпеки.

8. Запропоновано методичний підхід до ідентифікації стану підприємства, який базується на розробленому тримірному класифікаторі станів підприємства в залежності від комбінації інтервальних значень його поточної, тактичної та стратегічної безпеки.

9. Обґрунтовано, що значущість поточної, тактичної та стратегічної безпеки у забезпеченні загального рівня економічної безпеки підприємства слід визначати відповідно до такого принципу: першочерговим у забезпеченні економічної безпеки підприємства є досягнення необхідного рівня платоспроможності (поточної безпеки), однак у міру її підвищення зростає значущість тактичної та стратегічної складових безпеки.

10. На підставі аналізу металургійної галузі та дослідження специфіки виробничо-господарської й фінансової діяльності металургійних підприємств сформована система граничних галузевих значень індикаторів економічної безпеки підприємства, що істотно підвищує практичну цінність розроблених методичних рекомендацій.

11. Розроблений інструментарій діагностики рівня економічної безпеки підприємства доведений до рівня конкретної методики та впроваджений на металургійних підприємствах: ВАТ «ДМЗ ім. Петровського» та ВАТ «Дніпрометалопром». Проведена діагностика рівня їх економічної безпеки та обґрунтовані можливі антикризові заходи, з урахуванням яких розрахункове значення економічної безпеки ДМЗ ім. Петровського підвищується з 0,43 до 1,03 та Дніпрометалопром – з 0,44 до 0,72.

Діагностика економічної безпеки зазначених підприємств дозволила виявити, що гострою проблемою в їх діяльності виступає, перш за все, незадовільний рівень їх поточної безпеки. Оцінка рівня поточної безпеки восьми металургійних підприємств України в динаміці за 2004-2008 роки показала значний контраст фінансово-економічних результатів роботи підприємств. Зокрема за результатами 2008-го року значення поточної безпеки варіювалося від 0 для ДМЗ ім. Петровського до 2,44 для Арселор Міттал Стіл

Кривий Ріг.

Результати апробації розробленої «Тримірної діагностики економічної безпеки підприємства» свідчать про її об'єктивність і достовірність. Запропонований методичний підхід може використовуватися як ефективний інструмент діагностики економічної безпеки та обґрунтування антикризових заходів для вітчизняних промислових підприємств, зокрема металургійної галузі. Розроблені методичні рекомендації можуть бути також застосовані в оцінці загального рівня конкурентоспроможності підприємства та його інвестиційної привабливості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Гичева Н.Ю. Интегральная оценка финансового состояния металлургических предприятий / Н.Ю. Гичева, С.Б. Довбня // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2005. - №4. – с. 97-101.

Особистий внесок здобувача: запропонована двомірна модель оцінки фінансового стану підприємства, яка враховує динаміку фактичних значень оцінних показників та їх відповідність нормативним значенням.

2. Гичева Н.Ю. Классификация и анализ методических подходов диагностики уровня экономической безопасности предприятия / Н.Ю. Гичева // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 231, Т.9. – с. 1715-1723.

3. Довбня С.Б. Діагностика економічної безпеки підприємства як інструмент визначення напрямків його інноваційного розвитку / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Економічний вісник НГУ. – 2008. - №3. – с. 36-42.

Особистий внесок здобувача: запропоновано тримірний підхід до діагностики економічної безпеки підприємства, який базується на інтегральній оцінці поточної, тактичної та стратегічної її складових.

4. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. - №4. – с. 88-97.

Особистий внесок здобувача: уточнене визначення сутності економічної безпеки підприємства в аспекті антикризового управління, виділені та обґрунтовані складові економічної безпеки та відповідна система індикаторів.

5. Гичева Н.Ю. Оценка уровня экономической безопасности металлургических предприятий / Н.Ю. Гічова // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 247, Т.3. – с. 634-644.

6. Гичева Н.Ю. Определение значимости показателей экономической безопасности предприятия / Н.Ю. Гичева // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 252, Т.6. – с. 1589-1594.

7. Гичева Н.Ю. Интерпретация состояния предприятия в зависимости от уровня его текущей, тактической и стратегической безопасности / Н.Ю. Гичева // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. пр. –

Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 256, Т.6. – с. 1591-1601.

Матеріали наукових конференцій

8. Гічова Н.Ю. Аналіз та вдосконалення методичних підходів до рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємства / Н.Ю. Гічова // Інвестиційні та інноваційні процеси в промисловості: Всеукр. наук.-практ. конф. 23-24 лист. 2006 р: матеріали конф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 37-39.

9. Гичева Н.Ю. Интегральная оценка финансового состояния как составляющей экономической безопасности предприятия / Н.Ю. Гичева, С.Б. Довбня // Бизнес Информ. – 2007. - № 12. – С. 35-37.

Особистий внесок здобувача: проведена систематизація, аналіз та вдосконалення методичних основ оцінки фінансової складової економічної безпеки підприємства.

10. Гічова Н.Ю. Моделювання управління економічною безпекою підприємства в умовах інноваційного розвитку вітчизняної економіки / Н.Ю. Гічова // Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації: Міжнар. наук.-практ. конф. 22-24 травня 2008 р.: збірник наук. праць. – Хмельницький: ХЕУ, 2008. – С. 564-566.

11. Гічова Н.Ю. Діагностика економічної безпеки підприємства в умовах конкурентного середовища / Н.Ю. Гічова // Управлінські аспекти підвищення національної конкурентоспроможності: II міжнар. наук.-практ. конф. 17-19 жовтня 2008 р.: матеріали конф. – Сімферополь: видавничий центр Кримського інституту бізнесу, 2008. – С. 41-43.

12. Гічова Н.Ю. Економічна безпека підприємства як забезпечення інноваційного розвитку / Н.Ю. Гічова // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України: Міжнар. наук.-практ. конф.: матеріали конф. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2008. – Т.2. – С. 202-204.

13. Гічова Н.Ю. Діагностика економічної безпеки та забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Н.Ю. Гічова // Проблемы и пути повышения конкурентоспособности предприятий: II Всеукр. науч.-практ. конф.: материалы конф. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 52-53.

14. Гичева Н.Ю. Методические аспекты антикризисного управления предприятием / Н.Ю. Гичева // Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення корпоративного управління: міжнародний досвід та вітчизняна практика: Міжнар. наук.-практ. конф.: матеріали конф. – Харків: ХНАМГ, 2009. – С. 94-95.

АНОТАЦІЯ

Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний гірничий університет, Дніпропетровськ, 2010.

Дисертація присвячена вдосконаленню теоретичних та методичних

аспектів діагностики економічної безпеки підприємства та формуванню інтегральної оцінки її рівня. Уточнено визначення економічної безпеки в аспекті антикризового управління як здатності підприємства до ефективного функціонування в теперішній час та успішного розвитку в майбутньому.

Науково обґрунтований і методично розроблений тримірний підхід до діагностики економічної безпеки як інтегральної оцінки поточної, тактичної та стратегічної життєздатності підприємства. Розкрито сутність складових економічної безпеки підприємства, обґрунтована відповідна система індикаторів та їх галузевих граничних значень для металургійних підприємств. Запропонований експертно-аналітичний підхід до визначення значущості індикаторів економічної безпеки підприємства при визначенні загального її рівня. Розроблений класифікатор станів підприємства в залежності від комбінації значень поточної, тактичної та стратегічної безпеки. Обґрунтовані коефіцієнти значущості поточної, тактичної та стратегічної складових економічної безпеки при оцінці загального її рівня.

Результати наукових досліджень були доведені до рівня конкретної методики та впроваджені на ВАТ «ДМЗ ім. Петровського» і ВАТ «Дніпрометалопром».

Ключові слова: криза, банкрутство, антикризове управління, економічна безпека підприємства, платоспроможність, економічний потенціал.

АННОТАЦИЯ

Гичева Н.Ю. Диагностика и повышение экономической безопасности предприятия. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управления предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный горный университет, Днепропетровск, 2010.

Диссертация посвящена совершенствованию теоретических и методических аспектов диагностики экономической безопасности предприятия и формированию интегральной оценки ее уровня. Выявлены основные отличительные особенности кризиса предприятия. Обоснована необходимость четкого разделения классификации кризисов предприятия и факторов кризиса, а также проведена систематизация отраслевых факторов кризиса металлургических предприятий.

Установлено, что главной целью антикризисного управления является обеспечение необходимого (высокого) уровня экономической безопасности предприятия. Обосновано, что экономическую безопасность предприятия следует рассматривать в аспекте антикризисного управления как состояние противоположное кризису, которое характеризуется способностью предприятия к эффективному функционированию в настоящее время и успешному развитию в будущем.

Выявлены и систематизированы основные факторы банкротства предприятия как конечной, наиболее глубокой стадии кризиса. При этом одни факторы кризиса выступают предпосылками к банкротству предприятия в

настоящее время, другие способны привести к его гибели в будущем. На основании чего предложен и научно обоснован трехмерный подход к оценке уровня экономической безопасности, который предусматривает определение безопасности предприятия относительно определенного горизонта управления и выделение таких понятий как текущая, тактическая и стратегическая безопасность предприятия. Общий уровень экономической безопасности определяется как интегральная оценка этих трех составляющих. Раскрыта сущность текущей безопасности как отсутствие угроз, способных привести к гибели предприятия в текущий период времени, отсутствие явных симптомов банкротства, тактической – как способности предприятия к воспроизводству и эффективному использованию ресурсов в процессе основной деятельности и стратегической безопасности – как способности предприятия к дальнейшему успешному развитию, обусловленному наличием экономического потенциала. Выделены и обоснованы составляющие тактической безопасности (производственно-техническая, интеллектуально-кадровая и коммерческая), а также стратегической безопасности (рыночная, социальная, инновационно-технологическая, сырьевая и энергетическая, экологическая).

Усовершенствована система индикаторов отдельных составляющих экономической безопасности предприятия. Обоснована система отраслевых предельных значений индикаторов экономической безопасности предприятия для металлургических предприятий. Разработан экспертно-аналитический подход к определению значимости индикаторов при интегральной оценке отдельных составляющих экономической безопасности предприятия, который основан на предложенных автором трех критериях важности: соблюдение принципа безусловности, наличие прямого характера влияния индикатора на соответствующую составляющую безопасности, соблюдение принципа исключительности. Обоснован подход к определению значимости текущей, тактической и стратегической безопасности в обеспечении общей экономической устойчивости предприятия. Первостепенной задачей антикризисного управления является обеспечение текущей безопасности (платежеспособности) предприятия. Однако при достижении необходимого уровня финансовой устойчивости и по мере ее дальнейшего роста, возрастает значимость эффективности использования ресурсов предприятия (тактической безопасности), а также обеспечения высокого уровня экономического потенциала и конкурентоспособности компании (стратегической безопасности). Предложен методический подход к идентификации состояния предприятия, который включает разработанный классификатор состояний предприятия в зависимости от комбинации интервальных значений текущей, тактической и стратегической безопасности.

Результаты научных исследований были доведены до уровня конкретной методики и внедрены на ОАО «ДМЗ им. Петровского» и ОАО «Днепромметаллопром». На основании результатов диагностики обоснованы антикризисные мероприятия, направленные на повышение уровня экономической безопасности этих предприятий.

Ключевые слова: кризис, банкротство, антикризисное управление,

экономическая безопасность предприятия, платежеспособность, финансовая устойчивость, экономический потенциал, конкурентоспособность.

SUMMARY

Gichova N.Y. The diagnostics and elevation of economic security of enterprise. – Manuscript.

The thesis on getting scientific degree of Candidate of economic sciences on specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by the types of economic activity). – National Mining University, Dnepropetrovsk 2010.

The thesis is dedicated to perfection of theoretical and methodical aspects of economic security of enterprise and to the forming of complex diagnostic system of the level of economic security. The essence of economic security of enterprise was determined in aspect of crises management as ability for effective (profitable) functioning at the present time and for successful development in the future. The three-dimensional method of estimation of economic security of enterprise was worked out and substantiated scientifically. According to this method the estimation of economic security summons the integral diagnostics of present, tactical and strategic constituents of the security of enterprise. The essence of present, tactical and strategic constituents of security was uncovered and appropriate system of indicators and their standard values were substantiated. Classifier of the enterprise depending on combination of the values of present, tactical and strategic security was worked out. The approaches to definition of concernment of present, tactical and strategic constituents of the security and relevant indicators were substantiated scientifically.

The results of scientific researches were brought into concrete method and were applied in JSC «Petrovsky Metallurgical Plant» and JSC «Dneprometalloprom».

Key words: crises, bankruptcy, crises management, economic security of enterprise, business solvency, economic potential.